

*Галина Гримашевич,
кандидат філологічних наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

НОВИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ

Порушено питання про актуальність нового українського правопису, здійснено загальний аналіз досліджень, присвячених правописним проблемам української мови в різні періоди її функціонування. Насамперед акцентовано увагу на історії правопису впродовж ХХ ст. з огляду на ті зміни, яких він зазнав під впливом переважно екстралінгвальних чинників. Схарактеризовано основні зміни правопису 2019 року, здійснено прогнози щодо їх реалізації.

Ключові слова: В. Німчук, український правопис, зміни, варіантність.

Проблеми функціонування української мови в різні періоди її розвитку пов'язані значною мірою з питаннями українського правопису, яким присвячено низку досліджень сучасних лінгвістів. Передовсім варто назвати хрестоматію «Історія українського правопису: XVI – ХХ століття», у якій представлено наукові та публіцистичні статті, а також граматичні праці, що відображають основні етапи становлення української орфографії, докладно висвітлено перебіг навколоправописних дискусій ХІХ – ХХ ст., відображено традицію формування української правописної системи на наукових засадах з урахуванням неповторних особливостей української літературної мови, а також представлено проект нової редакції українського правопису та запропоновано 20 основних змін, які потребують удокладнення та зумовлені особливостями розвитку української мови [1]. Водночас перу В. Німчука належить низка праць, у яких різнопланово розглянуто проблеми правопису. Із-поміж них – «Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст.», де висвітлено важливі етапи історії вітчизняного правописного кодексу, виважено обґрунтовано уточнення правил та зменшення кількості винятків у правописі [2]. Крім того, порушеній проблемі присвячено чимало досліджень І. Фаріон, у яких на матеріалі української мови доведено причини змін, яких потребує український правопис,

обґрунтовано їх динаміку, наведено широкий історичний контекст мовних явищ [4; 5].

Про важливість виструнченого українського правопису як засобу самоідентифікації нації висловлювалися відомі мовознавці ХХ – ХХІ ст., зокрема В. Сімович (Усяка правописна боротьба, кожна правописна реформа мають соціальне підґрунтя і є виявом політичної орієнтації суспільства), І. Ющук (Досконалість правопису полягає в тому, що він дає якнайменше можливостей робити помилки), І. Фаріон (Наш теперішній (1993 р. – Г. Г.) правопис – це московський сарафан на українському тілі, це кирзаци на нашому поступі), В. Кулик (Теперішній (1993 р. – Г. Г.) правопис – це радянська версія української мови) та ін., що свідчить про важливість правопису в культурному, науковому та загалом національному розвитку України.

Висвітлення проблем українського правопису сягають давніх часів, ще ХVІІ ст. й наступних років і пов'язані з іменами М. Смотрицького, О. Павловського, М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького, І. Огієнка та багатьох інших мовознавців, які порушували різноаспектні проблеми української орфографії.

Представлена в цифрах історія українського правопису ХХ ст. (1919 р. – І. Огієнко публікує “Правила українського правописання”, покладені в основу правопису 1929 р.; 1933 р. – до українського правопису внесено 126 змін, які були спрямовані на максимальне зближення української мови з російською; 1942 р. – робота над упорядкуванням правопису в напрямку вилучення з нього унікальних українських особливостей; 1945 – 1946 р. – затвердження правопису; 1960 р. – друге, 1990 р. – нове (третє), 1993 р. – четверте видання правопису, кожне з яких було прямим продовженням попереднього).

Зі здобуттям Україною незалежності мовознавці, зокрема В. Німчук, відчували потребу в удосконаленні чинного правопису, називаючи такі причини: 1. Потреба виправити разючі помилки, котрі призвели до зникнення самобутніх структур із нашої мови. 2. Бажання усунути непослідовності, недоречності, зокрема в написанні спільнокоренових слів чужомовного походження. 3. Прагнення спростити чинний правопис, звести до мінімуму винятки [1, с. 561].

Незважаючи на те, що минуло понад 20 років із часу опублікування цих причин для змін в українській правописній системі, вони актуальні й дотепер і певною мірою враховані в підготовленому варіанті нового українського правопису [3], який

затверджено 22 травня 2019 року й запропоновано для впровадження з 3 червня 2019 року.

Загалом усі запропоновані зміни можна поділити на дві групи:

1) однозначне написання чи утворення слів: написання невідмінюваного числівника **пів** зі значенням “половина” з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини окремо: *пів аркуша*, з наступним іменником у формі називного відмінка — *півáркуш*; нарешті наведена правильна форма кличного відмінка *Ігорю*; збережено подвоєння приголосних у слові *священник*; уникнення гіатусу в слові *проект* і похідних; уникнення йотації в словах *фое*, *Гоя*, *Мая*; уведення до винятків із правил спрощення в групах приголосних слова *дев'яностники*; лише два слова запропоновано з початковим написанням **и** (*ич*, *икати*); зміни в подвоєнні у власних назвах іншомовного походження (*Дікенс*, *Текерей*); закріплення норми передавання російських та білоруських імен українськими відповідниками тощо;

2) варіативне написання слів: іменники III відміни на **-ть** та *кров*, *любов*, *осінь*, *сіль*, *Русь*, *Білорусь* — у Р.в. закінчення **-і** та **-и**; тернарна варіативність деяких відмінкових форм іменників (Д.в. *Господові* (*еві*, *у*), М.в. у *Господові* (*у*, *і*), М.в. на *тімені*, *тім'ї*, *по тім'ю*, Кл. в. *Хрїсте*, *Христосе*, *Христе*); паралельні форми з початковими голосними (*ирій* (*ірій*), *ирод* (*ірод*)); дифтонг **ау** передано шляхом транслітерації як **ау** та орфографічним варіантом **ав** (*лауреáт* і *лавреáт*); варіативність в узвичаєних в українській мові словах із **ф** (*ка́федра* і *кате́дра*); написання **г** та **ґ** у власних назвах (*Вергі́лій* і *Вергі́лій*).

Зазначене вище цілком логічно піддається поясненню з огляду на історію розвитку української мови та фіксацію таких утворень. Натомість викликають сумнів наявність паралельних форм у родовому відмінку однини для іменників — назв міст (*Амстердам*, *Гомель*, *Ліверпуль*, *Лондон*, *Мадрид*, *Париж*, *Чорнобиль*), оскільки не зовсім зрозуміло, за яким принципом вибрано саме такі іменники. Крім того, на нашу думку, не сприяють полегшенню та уніфікації правопису префіксоїдів положення про те, що слова з першим елементом (їх подано б8) повинні писатися разом поряд із тими, які мають кількісний вияв чого-небудь (*міні-*, *максі-*, *міді-*), а також *віце-*, *екс-*, *контр-*, *лейб-*, *обер-*, *унтер-*, *штабс-*; *поп-*, *прес-*, *арт-*, *боді-* (*боди-*), *кібер-*, *веб-*, *топ-*, *нано-*, *супер-*, *пан-*, *бліц-*, *преміум-*,

натомість ті, перша частина яких називає певну прикмету чи особливість предмета, явища (*бізнес-, допінг-, інтернет-, піар-, фітнес-, айті-, буй-, фан-*) та є назвою літери грецького алфавіту (*альфа-, бета, гамма-, дельта-*) запропоновано писати з дефісом.

Як бачимо, загалом запропоновані зміни логічні, зумовлені потребою в уніфікації написання слів. Водночас новий правопис рясніє низкою варіативних форм, які, на нашу думку, хоч і розхитують мовні норми, але загалом більша частина з них відображає саме українські національні риси, тому їх використання цілком умотивоване, хоча за визначений період уведення запропонованих змін можливе зникнення з ужитку якогось із варіантів, оскільки мова сама має розставити акценти на тому, що для неї важливо в той чи той період. Сподіваємося, що залишаться ті форми, які є самобутніми структурами в нашій мові.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Історія українського правопису XVI – XX століття. Хрестоматія / упоряд. В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва. Київ : Наукова думка, 2004. 584 с.
2. Німчук В. В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 116 с.
3. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. 392 с.
4. Фаріон Ірина. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : Монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 332 с.
5. Фаріон І. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. Львів, 2006. 124 с.